

KIRÁLY PÉTER

Adalékok az Esterházy Pál udvari együttesét 1678–1701 között vezető Franz Schmidtbauer életrajzához

Franz Schmidtbauer/Smidtpaur (Schmidbauer, Schmiedbauer, Schmidtbauer stb.;¹ 1652–1701) közel negyed évszázadon keresztül irányította Esterházy Pál kismartoni rezidenciáján a zenészeget. Sas Ágnes úgy ítélte, hogy a zeneszerzőként is aktív Schmidtbauerban kell látnunk „a herceg lehetséges – sőt valószínű – segítőtársát”, aki aktívan közreműködött az 1699 táján elkészült, majd végül 1711-ben megjelent *Harmonia caelestis* létrehozásában.²

Ezidáig nem sokat lehetett tudni Franz Schmidtbaueról, mi több, az a kevés is, amit korábbi közlések nyomán tudni véltünk, csak csekély részben helytálló. Az Esterházy-zenetörténet szorgos, de sajnos nem mindig megbízható kutatója, Hárich János több helyen arról írt, hogy Esterházy Pál 1678. július elején fogadta fel Schmidtbauer.³ Egy 1705. január 1-jén keletkezett, Hárich által ugyan ismert és felhasznált, de nem eléggé kiaknázott iratban olvashatók szerint azonban a muzsikusként *legkevesebb* harminc évig szolgálta hűségesen Esterházyt („bis 30 Jahr lang treue dienst geleistet”),⁴ vagyis a zenész 1701. március 22-én bekövetkezett halálából

* A tanulmány az OTKA K 116154 sz. kutatási programjának keretében készült. Köszönöm a forráskutatásban – források megszerzése, adatközlés, illetve tanácsok – nyújtott sokrétű segítséget az alábbi személyeknek: Fazekas István (Budapest), Maria Knapp (Kirchberg), Monok István (Budapest), Josef Pratl (Eisenstadt), Herbert Seifert (Baden bei Wien), Georg Schurm (Hauzenberg), Viskolcz Noémi (Miskolc). A tanulmányhoz felhasznált bécsi, oberrzei, kirchbergi és salzburgi anyakönyvek digitalizálva elérhetők interneten: www.data.matricula-online.eu/de/bestande/ (2018. 01. 11.).

¹ A név ortográfiája az egykorú iratokban a helyi dialektus szerint, de néha lejegyzőtől függően is változó. A tanulmányban a leggyakoribb Schmidtbauer névalakkal szerepel.

² Sas Ágnes (ed., intr.), *Pál Esterházy: Harmonia caelestis*, in *Musicalia Danubiana* 10 (Budapest: MTA ZTI, 1989; ³2001), 15.

³ Hárich János, „Az Esterházy-zenekar első karmestere”, *Muzsika* 1 (1929/3), 25: „Ezért fogadta szolgálatába 1678. július elején...”; uő., *Esterházy zenetörténet* (gépirat, 1946; Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Quart Hung. 2913) II, 46: „Az egyházi zenélés tökéletesítése és fejlesztése lebegett Esterházy Pál előtt, midőn 1678. július 1-jén Schmidtbauer Ferenc viola da gamba játékost szerződtette és őt bízta meg a kar vezetésével és felügyeletével”, uott., III, 41: „Schmidtbauer Ferenc: 1678–1701”.

⁴ Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 87–88.

visszaszámolva valamikor 1671 táján szegődhetett el a kismartoni rezidenciára – ha ez valóban így történt! Nem tudhatjuk ugyanis, hogy a bő három évtizedes szolgálatra vonatkozó említés kinek a közlése: az időpontokat illetően és főként az időtartamok vonatkozásában gyakran megbízhatatlan – mondhatni notórius – Esterházyé,⁵ vagy pedig a kismartoni udvartartás valamelyik akkurátusabb hivatalnokától származik-e. Mindenesetre Franz Schmidtbaur 1678-at megelőzően létrejött munkaviszonyát közvetve éppen az 1678. július 1-jén kiállított megbízása igazolja. Noha Hárich nyomán ezt a zenész szolgálatba lépését tanúsító iratnak szokás tekinteni, az azonban valójában a korábban már „cum Violdegamba” szolgáló Schmidtbaurnak együttesvezetővé történt kinevezését közli.⁶ Az itt olvasható *egyezsége jutottunk a mi...* („conventum est cum [...] nostro”) fordulat világosan mutatja, hogy egy Esterházy által már foglalkoztatott személyről van szó, és nem pedig új alkalmazott felvételéről.⁷

Schmidtbaurnak ugyan nincs nyoma a kismartoni udvartartás 1678 előttről megmaradt kevés iratanyagában, így például neve nem szerepel egy 1673-as jegyzékben,⁸ az adathiánynak azonban nem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget,

⁵ Vö. Berényi László, *Esterházyak. Egy ezeréves család története* II (Fertőd: Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont, 2014), 419: „a számokkal, különösen a dátumokkal, már gyermekkorától kezdve hadilábon állt. Így hát élete néhány olyan fontos eseményének, mint például saját esküvőjének dátumát többször is elhibázza.” Az utókor által sokat emlegetett, a császárné előtti pozsonyi táncát Esterházy 1647-re keltezte, miközben az valójában 1649-ben történt. Vö. Király Péter, „Mikor járt hajdútáncot Esterházy Pál a császárné előtt?” Online: <http://obeliscus.hu/hu/content/mikor-jart-hajdutancot-esterhazy-pal> (2017. 10. 12.). Esterházy Pál és Nádasdy Ferenc németországi útjának Esterházy *Itinerarium in Germaniam* című leírásában olvashatóktól eltérő valós időrendjéről lásd Király Péter, „*Itinerarium in Germaniam 1653*. Nádasdy Ferenc és Esterházy Pál regensburgi útja az újabb ismeretek tükrében”, in *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál (Budapest: reciti, 2015), 417–434. Esterházy úgy meséli el novére gyermekkori balesetét, amely egy üdvlövés során történt, hogy az eseménynél jelen volt, miközben az még a születése előtt történt. Lásd Viskolcz Noémi, „Esterházy Anna Júlia (1630–1669)”, *Századok* 149 (2015), 876.

⁶ Szövegközlései: Hárich János, „Az Esterházy-zenekar első karmestere”, 25; uő., *Esterházy zenetörténet* II, 89–90; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik von etwa 1620 bis 1790* (Regensburg: G. Bosse, 1981), 55.

⁷ A következtetést igazolják az alábbiak: 1681-ben Sopronban az országgyűlés idején Esterházy nádorrá választásának tiszteletére a katolikus diákok előadtak egy *Christiana Fortitudo seu S. Pancratius martyr* című iskoladramát, amelyben Esterházy diszkantistája, Johann (Hans) Georg Prantner énekelte az Álhatatosság (Constantia) szerepét. Prantnert 1687. október 1-jén Esterházy kinevezte iskolamesternek, s a német nyelvű irat ugyancsak a „mi zenésziünk” formulát használja: „Aldieweilen Wür Unsern Chor Musicanten Hanns Georg Prandtner zum Schlos Schuelmeister verordnet.” – OSzK, Zeneműtár, Acta musicalia, 379; Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 100.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P 125. Esterházy Pál iratai, Nr. 10674, „Catalogus Aulicorum comitis Pauli Esteras: 1673.” A felsoroltak, egy-egy hegedűs, dudás és cimbalmos, öt trombitás, rézdobos, valamint hat magyar és lengyel sípos, valószínűleg az a néhány zenész volt, akik Esterházyval egy időre Semptére mentek, amikor Esterházy bányavárosi főkapitányként ott tartózkodott. Hasonló – mondhatni „úti” és „szórakoztató” zenészekből álló – összeállítás tartozott 1683-ban a nádor hadi udvarnépéhez: hegedűs, cimbalmos, továbbá hat magyar és négy német trombitás, egy rézdobos, valamint három lengyel sípos, két tárogató sípos. Vö. Thaly Kálmán, *Az 1683-iki táborozás történetéhez. A kétszázados* →

hiszen az 1678-tól egészen 1701-ben bekövetkezett haláláig terjedő időszakból is csak egyetlenegy valószínűleg rá vonatkozó – később még tárgyalandó – dokumentum ismert, amely 1686-ban keletkezett. Folyamatos kismartoni tartózkodására – és ez alapján közvetve az udvari szolgálatára – anyakönyvi bejegyzésekből következtethetünk.⁹

Talán meglepő, de tény, hogy az Esterházy-zenészekre vonatkozó ismereteink a hatalmas forrásmennyiség ellenére is igen hiányosak a részleteket illetően. Schmidt-baur esete nem egyedi. Elég legyen példaként a Lindt családra utalni. Egy 1710 tavaszán kelt utasításból világosan kiderül, hogy akkor (és nem 1711-ben!) Esterházy Pál szolgálatába fogadta Ferdinand Andreas Lindtet és hét gyermekét, akik azután mindnyájan életük végéig a család alkalmazásában maradtak Kismartonban. Ennek ellenére elszámolásokban Antonia Lindt énekesnő kivételével, aki az 1713-as konvencionálisban megtalálható a zenészek között, a többi Lindtnek Esterházy Pál idején nincs nyoma. Mindezen túl a Lindt-gyermekek egy feltehetőleg 1721 őszi írott beadványukban arra hivatkoztak, hogy Esterházy Pált (aki, mint tudjuk, 1713-ban halt meg) hét évig szolgálták – ez a kijelentés vagy tódítás, hogy ily módon még jobban hangsúlyozzák hosszan tartó hűségüket, vagy pedig az 1710 előtti kismartoni, illetve talán bécsi (alkalmi?) működésük a fennmaradt források alapján nem igazolható.¹⁰

Hárich János 1929-ben közzétett írásának címében sugalmazott állítás – „Az Esterházy-zenekar első karmestere”¹¹ – ellenére valójában nem Franz Schmidt-baur volt az első, az utókor által is ismert kismartoni *regens chori*. Őt megelőzően Paul Franz Klebovszky irányította néhány évig a zenészeket.¹² Klebovszky 1674. március 1-jén, illetve Schmidt-baur 1678. július 1-jén kiállított megbízása az Esterházy

évfordulat alkalmából hg. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán, in Értkezések a történelmi tudományok köréből XI, IV. sz. (Budapest: MTA, 1883), 34.

⁹ 1688. júl. 11. (keresztapa); 1690. júl. 16. (házasság); 1690. okt. 16. (feleségével közösen kereszt-szülő); 1691. máj. 13. és júl. 11. (Paul Schmidt-baur születése, majd halála); 1693. jan. 10. (keresztapa); 1697. nov. 10. (keresztapa); 1698. márc. 29. (Johann Georg Schmidt-baur születése); 1700. jún. 19. (Franz Anton Schmidt-baur születése). – Az anyakönyvi adatokat Josef Pratl (Eisenstadt) szívésségből ismerem, aki a Schloßpfarre és a Stadtpfarre Schmidt-baurra vonatkozó bejegyzéseit fényképen és átirásban a rendelkezésemre bocsájtotta. Vö. Josef Pratl, *Acta Forchtensteiniana. Die Musikdokumente im Esterházy-Archiv auf Burg Forchtenstein, Eisenstädter Haydn-Berichte* 7 (Tutzing: Schneider, 2009), 28–29. Pratl itt ugyan említi 1688-ban és 1695-ben a zenészek között Schmidt-baurt, de ez csak anyakönyvi adatokon alapuló következtetés.

¹⁰ Josef Pratl, *Acta Forchtensteiniana*, 33. Az átirásban „Leiblichen” helyett tévesen „Lieblichen” szerepel és a „mit Musij” valószínűleg „mit Music”-ként értendő. A kérvény szövegét közli: Hárich János, *Esterházy zenetörténet* VI, 54–57. Utal rá Pratl, *Acta Forchtensteiniana*, 33, 63. jegyzet.

¹¹ Hárich János, „Az Esterházy-zenekar első karmestere”, 23–26. Utóbb az *Esterházy zenetörténet* (II, 3) tartalomjegyzékében is „Schmidt-bauer Ferenc, az első regens chori” meghatározás olvasható.

¹² Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 81–82; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik...*, 55.

udvartartás fontos zenei dokumentuma, mert ha nagy vonalakban is, de a konvenciók felvázolják a kismartoni együttes vezetőjének a kötelezettségeit. Klebovszkyé, akárcsak bármely más korabeli udvari alkalmazott szerződése, első helyen megköveteli a hűséges szolgálatot. Ezen kívül sommásan közli, hogy ha előadnak valamit, az minden esetben kiválóan történjék. Ügyeljen a kóruson a taktusra (vagyis Klebovszky valamilyen módon „vezényelve” irányítsa a zenészeket, hogy „együtt legyenek”), továbbá felügyelje a szólamok kiosztását, tehát azt, hogy ki mit játszik vagy milyen szólamot énekel.¹³ A Schmidtbaurnak adott négy évvel későbbi utasítás sokkal részletesebb: nála lesz a kórus kulcsa, vigyáznia kell a kóruson lévő hangszerekre, amiket csak az istentisztelethez és az Esterházy-udvar szükségletére szabad használniuk. Miközben neki is igyekezettel kell a többiekkel együtt muzsikálni, a zenészek tőle függnék, ő felel azért, hogy az istentiszteletet szorgalommal végezzék, és ne történhessen botrány az áhítat alatt. Esterházy engedélye nélkül (illetve az ő távollétében a várplébánosé nélkül) nem hiányozhat. Szorgosan komponáljon, és amennyiben kirendelnek hozzá tanulókat, odaadóan okítsa őket.¹⁴

A megbízólevelek még nem nevezik Klebovszkyt, illetve Schmidtbaurt *regens chorinak*, vagy más hasonló kifejezéssel együttesvezetőnek. Ez a feladatkör mint állandó és kiemelt tisztség a jelek szerint akkoriban még nem definiálódott az Esterházy-udvarban, de úgy tűnik, Schmidtbaur működése alatt vált intézményesítetté, ám még akkor sem kötelező érvényel. Ezt sejteti az 1704–1713/14 közötti hiátus, amikor is nincs nyoma formálisan kinevezett együttesvezetőnek.¹⁵

¹³ Hárich János, *Esterházy zenei történet* II, 82: „Obligatur ipse ad fidelia servitia, quandocumque opus fuerit semper praestanda, habeatque curam in chor[o] ad dandum tactum, et partes distribuendas.”

¹⁴ A ma lappangó forrásban (Hárich szerint „Conventionalis (1675–1682)”, illetve „1678-as évi konvencióskönyv”) lévő dokumentumot kétféle, kismértékben eltérő olvasattal közli Hárich, „Az Esterházy-zenekar első karmestere”, 25, illetve Hárich, *Esterházy zenei történet* II, 89–90: „Anno 1678 die 1ma Julij conventum est cum Violdegamba nostro Francisco Smitpaur, habeat solutionem annualem in paratis f. 130, mensam ordinariam cum reliquis musicis corralibus; qui ipsemet claves chori cum directione musicae [Hárich mindkétszer: musicos] habeat et reliqui dependentiam ab ipso ut officium Divinum diligentius exhibeatur, maiori cum fervore plerumque [*Esterházy zört.* sic: plesbque] animetur ad opus pietatis et scandalum evitetur; obligabitur etiam cum reliquis musicis diligenter administrare musicam[,] et sine licentia nostra nullomodo se absentare, in absentia vero nostra Parochi Arcensis licentia. Conabitur etiam musicam corralem augere et in componendo diligentiam exercere[,] et ad instrumenta chori diligenter attendere ne [*Esterházy zört.*: de] alio quam ad officia Divina adhibeantur et servitia si opus foret [*Esterházy zört.*: fuerit] nostra. Scholares vero quos committimus ipsi instruendos [„Az Esterházy-zenekar első karmestere”: instrumendos] diligenter docebit, ut per illos magis possit augeri musica.”

¹⁵ 1704 nyarán Esterházy elbocsátotta a zenészeit, köztük volt „Kapellmeister Franz Rumpelnig”. A jelek szerint ezután nem volt formálisan kinevezett együttesvezető Kismartonban. A három fennmaradt udvartartásjegyzék ilyen nem említ. Lásd MNL OL, P 125, Esterházy Pál iratai, Nr. 10699, „Specificatio” (1710) és uott. Nr. 10706 „Lista Conventuatorum Anni 1711”, „Lista Conventuatorum Anni 1713”. Mivel Zivilhoffer, a következő együttesvezető csak 1714 nyarától dokumentálható, ezért Harald Dreó és őt követve Ulrich Tank feltételezte, hogy Rumpelnig egészen 1713-ig vagy 1714-ig vezette az együttest. Ezt azonban források nem igazolják, és Rumpelnig neve az említett három jegyzékben nem szerepel. Vö. Harald Dreó, „Die fürstlich →

Az 1678 utáni kismartoni iratokban Schmidtbaur előbb *regens chori* vagy *chori regens*, majd utóbb *Capell maister* megnevezéssel bukkan fel:

1690. június 18-án kötött házasságakor az anyakönyvben: „Ihro Hochfürstl[icher] G[naden] Pauli Esterhasy wohl meritierter Regens Chori”¹⁶
 1697. november 10. keresztapa Adam Behemb Helena nevű lányánál: „D[omi]n[us] Francis[cus] Schmidtpaur Principis Esterhazij Chori Regens”¹⁷
 1701. augusztus 6. a halála után felvett leltárban: „Inventarium über wayl nach ableiben Herrn Franz Schmittpaurn, seel[igen] gewesten fürstl[ichen] Regens Chory Zeitl[iche] verlassenschaft”¹⁸
 1707. december 29. az Esterházy Pál által Schmidtbaur özvegye számára elrendelt adómentességről szóló iratban: „Unsers gewesten Capell maisters Franz Schmittpaurn seel[igen] Hinterlassene Wittib.”¹⁹

Franz Schmidtbaurt bécsi zenész család tagjának szokás tartani,²⁰ nyilván azon az alapon, hogy 1700 táján az uralkodói udvarban két Schmidtbau(e)r nevű, viola da gambán játszó muzsikusként működött: Johann Carl Schmidtbaur és fia, Franz Anton Schmidtbauer.²¹ Mint már Hárich is megállapította, ők a kismartoni *regens chori* rokonai voltak. A röviden már hivatkozott és a továbbiakban még többször szóba kerülő, Esterházy által 1705. január 1-jén Franz Schmidtbaur árvájának taníttatása miatt Johann Carl Schmidtbaurral megkötött szerződés azt közli, hogy a bécsi Hofkapelle muzsikusa a kismartoni zenész testvére volt.²² A bécsi St. Stephan

Esterházyische Musikkapelle von ihren Anfängen bis zum Jahre 1766”, in *Beiträge zur Musikgeschichte des 18. Jahrhunderts, Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte* 1/2 (Eisenstadt: Institut für österreichische Kulturgeschichte, 1971), 91; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik...*, 57.

¹⁶ Stadt-Pfarrmatriken Eisenstadt. A forrást Josef Pratl szívességéből ismerem.

¹⁷ Stadt-Pfarrmatriken Eisenstadt. A forrást Josef Pratl szívességéből ismerem. Röviden említi: Harald Dreó, „Die fürstlich Esterházyische Musikkapelle...”, 88.

¹⁸ Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 93.

¹⁹ Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 98. Schmidtbaur özvegye akkor már a Kismarton közelében lévő, Esterházy tulajdonába került korábbi Nádasdy-birtokon, Lorettóban élt. Az iratban „Susanna Clara Lesslin” névvel szerepel.

²⁰ Johann Harich [Hárich János], „Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle in Eisenstadt”, in *The Haydn Yearbook / Das Haydn Jahrbuch* IX, ed. Stefan Harpner, Robbins Landon (Eisenstadt: Internationale Joseph Haydn Stiftung, 1975), 10: „Schmidtbauer, der aus einer in Wien bekannten Musikerfamilie stammte”; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik...*, 55: „entstammte aus einer Wiener Musikerfamilie”; Sas Ágnes, *Pál Esterházy: Harmonia caelestis*, 14: „kiterjedt bécsi zenészcsaládból származó”; Bárdos Kornél, „Főúri zeneélet”, in *Magyarország zenetörténete* II, 1541–1686, szerk. Bárdos Kornél (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 122: „bécsi zenész családból származó”.

²¹ A bécsi hivatalos iratokban a név többnyire Schmidtbauer alakban szerepel, és így nevezik őt a későbbi zenetörténeti közlések is, de 1713 februárjában felesége és lánya aláírásban a *Schmidtbaurin* alakot használta. Fia, Franz Anton viszont ugyanitt *Schmidtbauer* névvel írt alá. Wien, Österreichische Staatsarchiv, Haus- Hof und Staatsarchiv, Hofarchive, Akten des Obersthofmarschallamts, 661, Abhandlungen 1510 bis 1589 (1713–1714) Verlassenschaftsabhandlung Karl Schmidtbauer, kaiserlicher Musiker (1714. 04. 16).

²² Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 88: „dass gemelter Knab seines lieben Bruders Sohn ist.” Lásd még uott., II, 46.

plébánia házassági anyakönyve szerint azonban Johann Carl Schmidtbaur nem tartozott a tősgyökeres bécsiek sorába, hanem az uralkodói székhelytől északnyugatra található kis helységekből, Kirchbergből (Kirchberg am Wagram) származott.²³ Itt meg is található az anyakönyvben: 1662. február 8-án született, David Schmidtbaur ottani orgonista-iskolamester (Schulmeister, ludimagister, ludirector) és felesége, Éva gyermekeként.²⁴

Esterházy Pál udvarából még egy Schmidtbaur nevű zenésről rendelkezünk forrásadattal. A kismartoni halotti anyakönyvben olvasható, hogy 1686. április 24-én meghalt 27 évesen Ferdinand Schmidtbaur „fürstl[icher] Chor Musicus”.²⁵ Tekintve, hogy David Schmidtbaur 1658. január 16-án született második fiát Ferdinand névre keresztelték, így aligha kétséges, hogy a Kismartonban fiatalon elhunyt zenész – noha ő 1686 áprilisában már betöltötte a 28. életévét – Franz Schmidtbaur és Johann Carl Schmidtbaur testvére volt.²⁶

Két fivérétől eltérően a harmadik fiú, Franz Schmidtbaur nem található meg a kirchbergi anyakönyvben. A szakirodalom ugyan Hárich egy alább még említendő félreértése nyomán salzburgi születésűnek tartja,²⁷ de a salzburgi Dompfarre anyakönyveiben a számításba vehető időszakban nemcsak Franz Schmidtbaurnak nincs nyoma, hanem maga a Schmidtbaur/Schmidtbauer stb. családnév sem bukkan fel. Érdekes módon az Esterházy-udvar zeneéletével kapcsolatos munkákban fel sem vetődött, vajon mi magyarázná az ellentmondást, hogy miközben Schmidtbaur bécsi zenész család tagja lenne, Salzburgban született volna. Valójában nincs mit magyarázni: sem a bécsi zenész dinasztiához tartozásnak, sem a salzburgi születésnek nincs alapja. A kismartoni zenész valós származására David Schmidtbaur kisebbik leányának 1676. július 14-én megkötött házasságát megörökítő kirchbergi anyakönyvi bejegyzés vezet rá. Barbara (anyakönyvezett nevén: Rosina Barbara) a Passauhoz közeli, Duna melletti Obernzell (másként: Hafnerzell) adta meg születési helyeként.²⁸ Ez az utalás segít Franz Schmidtbaur születési helyének a tisztázásában: 1650. május 2-án Obernzellben házasságot kötött David Schmidtbaur

²³ Wien, St. Stephan, Pfarre, Trauungsmatriken, 29. kötet, 881. 1688. május 24., házasságot köt Johan Carl Schmidtbaur „Kay[erlicher] Musicus” és Maria Katharina Bauer, néhai Johann Christoph Bauer (egykori Verordneter beim Kärntnertor) és feleségének Anna Maria nevű leánya.

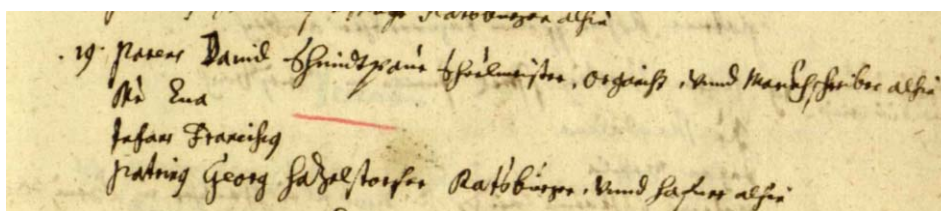
²⁴ Kirchberg, Pfarre, Taufen 1649–1670, 209.

²⁵ André Csatkai [Csatkai Endre], „Beiträge zur Geschichte der Musikkultur in Eisenstadt”, in *Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereins*, Jg. 5, Nr. 2 (Eisenstadt: 1931), 22; Hárich János, *Esterházy zenei történet* III, 43 szerint 1678-tól volt Esterházy szolgálatában.

²⁶ Kirchberg, Pfarre, Tauf-, Trauungs-, Sterbebuch 1653–1675. fol. 24^r. Hárich (*Esterházy zenei történet* II, 46) forráshivatkozás nélkül, nem tudni milyen alapon, Franz Schmidtbaur öccsének nevezi. A Schmidtbaur házaspárnak még egy fia született Kirchbergben 1660. február 27-én, Sebastianus, aki azonban már 1663. február 14-én meghalt. Kirchberg, Pfarre, Tauf-, Trauungs-, Sterbebuch 1653–1675, fol. 39^v (születés), 53 (elhalálozás).

²⁷ Hárich János, *Esterházy zenei történet* II, 54.

²⁸ Kirchberg, Pfarre, Tauf-, Trauungs-, Sterbebuch, 5: „Vonn ObernZell gebührtig, anitzo alhier zu Kirchberg.”

„19 Pater David Schmidtpaur Schuelmeister, Organist, vnnd Marckh schreiber alhie
M[at]er Eva
Infans Francisc[us]
Patrin[us] Georg Hazelstorfer Ratsbuerger, vnnd Hafner alhie”²⁹

1. kép. Anyakönyvi bejegyzés Franz Schmidbaur születéséről (1652. szeptember 19.)

„Organisten, schulmeister, vnd Marckht schreiber” és a közeli Hauzenbergből származó Eva Fri(e)dl.³⁰ Ugyanitt, Obernzellben született meg a házaspár második gyermekeként 1652. szeptember 19-én Franz (1. kép).

A kismartoni anyakönyv Schmidbaur 1701-ben bekövetkezett halálát regisztráló bejegyzése 52 éves életkort ad meg, ez alapján az irodalomban az rögzült, hogy 1649-ben született volna. Valójában, mint látható, az évszám téves. Három évvel később látta meg a napvilágot. Miközben édesanyjának hauzenbergi származása tisztázott, organista-iskolamester és jegyző apjának a születési helye jelenleg ismeretlen. A házasságáról szóló obernzelli anyakönyvi bejegyzés nem nevezte David Schmidtbaurt helyi polgárnak, vagyis máshonnan kerülhetett oda, feltehetően nem sokkal 1650 előtt.³¹

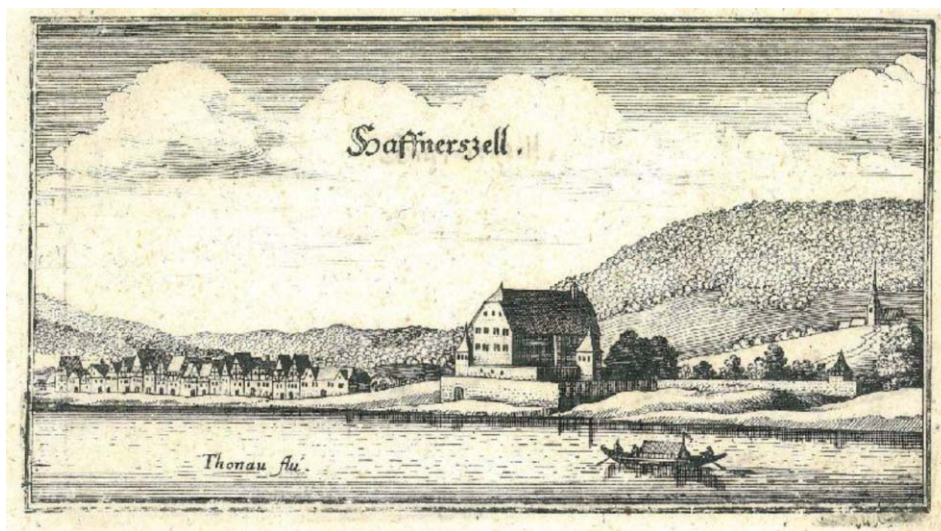
David Schmidtbaur néhány év elmúltával családotól elhagyta a Duna menti Obernzell/Hafnerzellt (2. kép). Valószínűleg már 1654-től fogva a Bécstől északnyugatra fekvő aprócska mezőváros, jószerivel falu, Kirchberg alkalmazta őt organista-iskolamesterként (3. kép).³² Itt is halt meg, ebben az ugyancsak a passau püspökség birtokában lévő településen, 1663. április 27-én. Az anyakönyv szerint 32 évesen érte a halál. Életkorát illetően azonban kételkednünk kell. Ugyanis az 1650-ben megkötött házasságából következik, hogy akkor 18–19 évesnél már idősebbnek kellett lennie, vagyis a születése az 1630 előtti évekre tehető. Özvegye

²⁹ Archiv des Bistums Passau, Obernzell, Taufen 1649–1670, 209. Az első gyerek, Anna Maria, 1651. június 28-án született. Uott., 197. Meghalt 1673. április 28-án Kirchbergben. Kirchberg, Pfarre, Tauf-, Trauungs-, Sterbebuch 1653–1675, 118.

³⁰ Archiv des Bistums Passau, Obernzell, Trauungen 1649–1670, 437.

³¹ Az obernzelli anyakönyvben nincs adat ilyen névvel születésre, noha a régióban eleve nem ritka Schmidtbauer családnév előfordul. Archiv des Bistums Passau, Obernzell, Taufen 1629–1635.

³² Wilhelm Simlinger, *Aus der Vergangenheit von Kirchberg, Altenwörth, Bierbaum a. Kl., Königsbrunn u. allen dazugehörigen Gemeinden. Ein Heimatbuch* (Kirchberg: Selbstverlag, 1958) szerint David Schmidtbaur 1654-től volt iskolamester. Schmidtbaur alkalmazásának kezdete nem állapítható meg biztosan, mivel a kirchbergi tanácsi jegyzőkönyvek csak 1672-től maradtak fenn. – Maria Knapp (Kirchberg) közlése. Legkorábbi anyakönyvi említése Kirchbergben: 1656. január 11., David Schmidtbaur organista és iskolamester házassági tanú. Kirchberg, Pfarre, Tauf-, Trauungs-, Sterbebuch 1653–1675, 26.

2. kép. Matthaeus Merian, *Topographia Bavariae...*, 1644. Haffnerszell (Oberzell)

1665-ben házasságot kötött férje utódjával, Han(n)s Philipp Wachterrel – akit a kirchbergi iratok *musicus Cantornak*, illetve *ludimoderator*- és *organistának* neveznek –, majd amikor Wachter 1670-ben szintén fiatalon, az anyakönyv szerint 28 évesen elhunyt, a következő iskolamester-organista, Friedrich Stegmann felesége lett.³³ Mivel már említett Barbara nevű lánya 1676-ban Stegmann öccséhez, Johann Christoph Stegmann kirchbergi kántorhoz ment feleségül, így anya és lánya egyben sógornők is voltak! Ezek a házasságok jól mutatják a lényegében kisalunyi mezővárosokban élő zenész-értelmiség szoros kapcsolatrendszerét, egyben tanúsítják a szakmán belüli házasodás hosszan tartó tradícióját.

A Schmidtbaur családra vonatkozó, most felvázolt adatok tükrében tehát az a több helyen is olvasható állítás, miszerint Franz Schmidtbaur egy – tulajdonképpen nem is létezett – bécsi zenész dinasztiából származott volna, természetesen alaptalan. Csakis annyi igaz, hogy Franz Schmidtbaur közel tíz évvel fiatalabb öccse, Johann Carl Schmidtbaur, majd annak ugyancsak gambán játszó, az apja által csodagyerekeknek mondott fia, Franz Anton – akit 1707-től egészen a haláláig (1737. december 1.) szintén a Hofkapelle foglalkoztatott³⁴ – már valóban bécsi

³³ Han(n)s Philipp Wachter 1670. szeptember 12-én elhunyt, özvegye 1671. január 11-én már újra férjhez ment Friedrich Stegmannhoz. Kirchberg, Pfarre, Tauf-, Trauungs-, Sterbebuch 1653–1675, 105 (Wachter halála), 216 (házasság Stegmannal).

³⁴ Az anyakönyv szerint 1689. július 19-én született. Wien, St. Stephan, Pfarre, Taufbuch 1688–1689, 702; Herwig Knaus, *Die Musiker im Archivbestand des Kaiserlichen Oberhofmeisteramtes III*, Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse, Bd. 264/1, Veröffentlichungen der Kommission für Musikforschung, 10 (Wien: Verlag Österreichische Akademie für →

3. kép. Balra: Kirchberg (részlet Georg Matthäus Vischer, *Archiducatus Austriae inferioris ...* 2. kiadás 1697); jobbra: Kirchberg az 1763–1787 közötti első katonai felmérésen (forrás: mapire.eu)

zenészek voltak. Az anyakönyvi adatok tanúbizonysága szerint azonban a Schmidt-baur család bajor–délnémet, illetve felső-ausztriai eredű, a kismartoni rezidencián, illetve a bécsi udvarban állást talált három zenész fiú, Franz, Ferdinand és Johann Carl Schmidt-baur egy vidéki orgonista-iskolamester-jegyző gyermeke volt.

Franz Schmidt-baur és öccsei zene- és hangszertanulásáról semmit sem tudunk. Kérdés, hogy képzésük teljes egészében családi környezetben történt-e, vagy pedig idővel elszegődtek valakihez tanulóknak, zenész-inasnak. Mindenesetre feltűnő, hogy mind Franz, mind pedig Johann Carl fő hangszerként ugyanazon a vonóshangszeren, a viola da gambán játszott. Johann Carl Schmidt-baur 1682 elejétől 1711. október 1-jén történt nyugdíjazásáig a Hofkapelle megbecsült tagja volt, olyan nyilvánvalóan jó képességű és tudású zenész, aki az uralkodói együttesben különféle zenei funkciókat látott el: *Gambist, Violinist, Instrumentis, Organist*, ezen felül a viola da gambát tanulók („Scholar... der viol di gamba”) oktatásával is megbízták.³⁵ Fiát, Franz Antont is ő tanította, ennek költségét az

Wissenschaften, 1969), 77: 1699. április 10-én Johann Carl Schmidt-bauer kérvényezi, hogy fiát, Franz Antont vegyék fel az udvarba viola da gamba tanulóknak, mert „in seinen Jungen Jahren ein prodigio in der viola di gamba sey”. Ludwig Ritter von Köchel, *Die Kaiserliche Hof-Musikkapelle in Wien von 1543 bis 1867 nach urkundlichen Forschungen* (Wien: Beck, 1869; repr. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1976), 70, Nr. 744.

³⁵ Ludwig Ritter von Köchel, *Die Kaiserliche Hof-Musikkapelle in Wien...*, 69, Nr. 718; Herwig Knaus, *Die Musiker im Archivbestand des Kaiserlichen Oberhofmeisteramtes, II*, Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse, Bd. 259/3, Veröffentlichungen der Kommission für Musikforschung, 8 (Wien: Verlag Österreichische Akademie für Wissenschaften, 1968), 98; uő., *Die Musiker im Archivbestand des Kaiserlichen Oberhofmeisteramtes III*, 53, 74, 77, 101, 126, 142.; Johann Carl Schmidt-bauer 1714. március 29-én halt meg, 53. életévébe lépve. Wien, St. Stephan, Pfarre, Barleibuch 1714, fol. 41^{r-v}: „alt 53 Jahr”; Köchel, *Die Kaiserliche Hof-Musikkapelle in Wien...*, 69, Nr. 718. tévesen 54 éves kort ad meg.

udvar fedezte.³⁶ Johann Carl Schmidtbaur elismertségét jól mutatja, hogy amikor 1700 táján már ágyban fekvő betegként *állapota közismert* volt, az udvar az oktatás elégtelenségére panaszkodó tanítványok bejelentéseit – nyilván Schmidtbaur érdemeire való tekintettel – jótékonyan kezelte és nem lépett fel szankcionálólalag.³⁷

Franz Schmidtbaur húsz év körüli fiatalemberként szegődhetett Esterházy Pálhoz, valamikor az 1670-es évek elején.³⁸ Hogyan jutott Kismartonba, csak találgathatjuk; ez olyan kérdés, amely több más Esterházy-zenész esetében is felmerül. Jelenleg talány, miként került az Esterházy-rezidenciára az ott dokumentált, távoli osztrák és délnémet vidékekről származó nagyszámú muzsikusz.³⁹

Franz Schmidtbaur 1690-ig nőtlen maradt. Az év július 18-án házasságot kötött Kismartonban Susanna (Susanna Clara) Leebbel. A pár társadalmi beágyazottságát jól tükrözi, hogy a férj részéről két zenész társa, Johann Georg Hörger orgonista és Paul Faber *musicus* tanúskodott, míg a feleség részéről Andreas Hörger, az orgonista apja, a kismartoni belső tanács tagja („deß Innern Rathß Senior”), aki 1689-ben és 1694-ben királybíró is volt, valamint Adam Lehner szűcs.⁴⁰

A zenetörténeti munkákban olvasni Schmidtbaurnek egy állítólagos másik házasságáról is. A soproni régió jeles kutatója, Csatkai Endre ugyanis azt közölte, hogy 1697-ben a salzburgi születésű Franz Schmidthammer Kismartonban házasságra lépett Johann Pichler müncheni zenész lányával. Ezt az adatot Hárich – feltételezve, hogy Csatkai a nevet elírta – Schmidtbaurra vonatkoztatta, és ennek következtében lett belőle egyrészt salzburgi születésű, másrészt egy fantom házassággal gazdagabb.⁴¹ Hárich feltevése azonban hibás: a kismartoni *regens chorin*ak

³⁶ Herwig Knaus, *Die Musiker im Archivbestand des Kaiserlichen Oberhofmeisteramtes* III, 77.

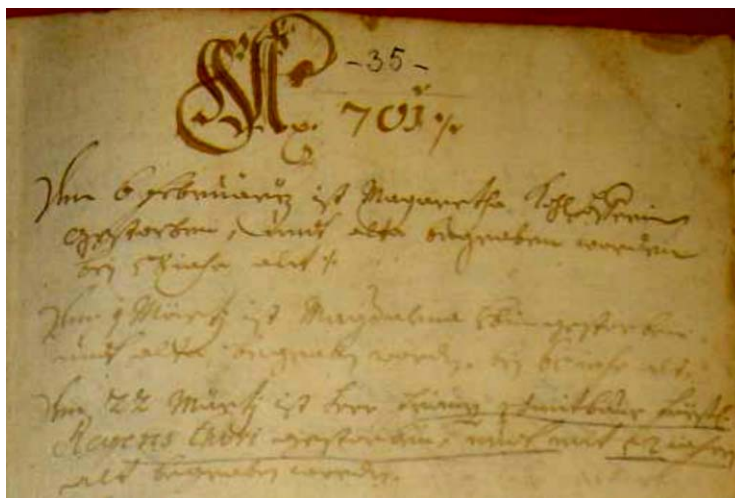
³⁷ Lásd Leopold von Ham tanuló és Caspar Wenger tanuló panaszát (1701, 1703): Herwig Knaus, *Die Musiker im Archivbestand des Kaiserlichen Oberhofmeisteramtes* III, 101, 126.

³⁸ Hárich (*Esterházy zenetörténet* II, 54) még úgy vélte, hogy Schmidtbaur 29 évesen állt Esterházy szolgálatába.

³⁹ Jelenleg több mint 140 zenész ismert név szerint Esterházy Pál bő 60 évig tartó családfőiségének idejéből, köztük sokan életrajzi adatokkal. Lásd Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II–III *passim*, valamint zenésznévsor uott. III, 38–45; Egy korábbi trombitásnévsort közöl Hárich János, *Az Esterházyak udvari és tábori trombitásai*, *Muzsika* 1 (1929/6–7): 59; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik...*, 38–77, valamint zenészejegyzékek: 96–126; Josef Pratl–Heribert Scheck, *Regesten der Esterházyischen Acta Musicalia und Acta Theatralia in Budapest* (Tutzing, 2004), 17–20. Josef Pratl, *Acta forchtensteiniana, die Musikdokumente im Esterházy-Archiv auf Burg Forchtenstein* (Tutzing, 2009), 26–35.

⁴⁰ „18. Contraxit Matrimonium der Edle gelehrte vnd Kunstreiche H[err] Franz Schmidtpaur noch lediges Standtß Ihro Hochfürstl[icher] G[naden] Pauli Esterhazy wohl meritierter Regens Chori mit der Tugentsam[en] Jungfrau Susanna Leebin, weyl[and] H[err] Hanß Leeb Seel[igen] vnd seiner Hinterlassenen Wittib Magdalena beed[er] Eheleiblich erzeugte Tochter. Testes ex site Sponsi H[err] Johann Geörg Hörger vnd H[err] Paul[us] Fabri beede Fürstliche Musici, ex site Sponsae der Edl feste vnd gelehrte H[err] Andreaß Hörger deß Innern Rathß Senior vnd H[err] Adam Lehner Kirschner allhier.” – A forrást Josef Pratl révén ismerem.

⁴¹ André [Endre] Csatkai, „Die Beziehungen Gregor Josef Werners, Joseph Haydns und der fürstlichen Musiker zur Eisenstädter Pfarrkirche”, in *Burgenländische Heimatblätter* 1 (1932): 14; Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 54.

4. kép. Anyakönyvi bejegyzés Franz Schmidbauer haláláról (Fotó: Josef Pratl)

nemcsak a származása volt más, hanem 1697-ben nem is nősült újra. Felesége mindvégig Susanna Clara Leeb maradt, aki túlélte őt.

A Schmidtbaur házaspár első gyermekét, Pault, aki nevét a szokásoknak megfelelően a keresztaja, az esküvőn is tanúskodó Paul Faber udvari zenész után kapta, 1691. május 13-án keresztelték meg.⁴² A csecsemő azonban már július 11-én elhunyt. Egy további gyermek, Johann Georg 1698. márcus 29-én született, majd ezt követően 1700. június 19-én megérkezett a harmadik fiú, Franz Anton. E két fiút név szerint említi a Schmidtbaur halálakor 1701 nyarán felvett hagyatékjegyzék, mint örökösöket.⁴³ Franz Anton azonban az első gyermekhez hasonlóan ugyancsak hamar meghalt, a következő évben, 1702. november 16-án már eltemették.⁴⁴ Egyedül Johann Georg élte túl évekkal az apját.

Franz Schmidbaurnak 1701. március 22-én bekövetkezett halálát regisztráló kismartoni anyakönyvi bejegyzés szerint a *fürstl[icher] regenschori*-t 52 éves korában érte a halál: „Den 22. Märzt ist Herr Franz schmidtbaur fürstl[icher] Regens Chori gestorben, undt mit 52 iahren alt begraben worden”.⁴⁵ A megadott életkor azonban – mint látható – ezúttal is hibás. Elhunytakor Schmidtbaur valójában még nem töltötte be az 50. életévét (4. kép).

⁴² Harald Dreö, „Die fürstlich Esterházyische Musikkapelle...”, 87.

⁴³ Hárích János, *Esterházy zenetörténet* II, 93–98.

⁴⁴ A forrást Josef Pratl révén ismerem. – Franz Anton tehát nem azonos és nem tévesztendő össze a vele azonos nevű, de vagy tíz évvel idősebb bécsi unokatestvérével, a már említett Franz Anton Schmidtbauerrel.

⁴⁵ Harald Dreö, „Die fürstlich Esterházyische Musikkapelle...”, 88; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik...*, 56. – A forrást Josef Pratl révén ismerem.

1701. augusztus 6-án összeírt hagyatéka ugyan nem mutatja szegénynek, de nagy jómódban sem élt.⁴⁶ Volt egy 100 forintra értékelt kis háza a kastélyhoz közeli Meierhofban („aine Behausung im Schlos Mayrhoﬀ liegent”) – az épületet egy 1707-ben keletkezett, később még hivatkozandó irat *házacská*nak („Heysl”) nevezi –, valamint a városon kívül rendelkezett egy szőlővel is („Weingarten in Sandtgruben”). Az inventárium felsorol ezüstneműket összesen 41 fl. 36 értékben (32 lat súlyú ezüstgombok – 19 fl. 12 kr; ezüst öv – 5 fl. 24 kr; ezüst evőeszközök – 3 fl.; olvasó ezüstbe foglalt kövekkel és reliquiával, valamint egy befoglalt farkasfoggal – 14 fl.), továbbá összeírtak az ingóságok között 16 forintra értékelt négy drágaköves aranygyűrűt („Item vüer guttene Ringl, ainer mit 4 Robindl, der 2te mit ain Waisl, der 3te Soria, der 4te mit ain diemant zusamben pr. 16 [fl.]”). Jegyzékbe vettek még némi réztárgyat és ón edényeket, valamint nem részletezett háztartási eszközöket. A textíliák között figyelmet érdemel két ezüstszinóros sujtásos kabát – későbbi kifejezéssel, afféle „szalonkabát” – és két hasonló mellény („2 Röckh und 2 Cämissoll mit Silbern Schlingl”). Azonkívül leltároztak kilenc lenvászonra festett képet is („9 auf Leinbath gemahlter Bilter pr 6 [fl.]”). Az inventárium hangszereket vagy kottákat nem említ, miként könyveket sem. Az egész hagyatékot 310 fl. 36 kr. 20 d. értékre taksálták, ami szerény vagyonnak tartható.⁴⁷ Az összeg nagyjából az együttesvezető két és fél éves készpénz fizetségének felelt meg: Schmidtbaurnak 1678-ban 130 fl. járt – továbbá étkezés az egyházi zenészek asztalánál („mensam ordinariam cum reliquis musicis corralibus”) –, s az összeg az évek folyamán valószínűleg csak csekély mértékben növekedett, hiszen utódja, Franz Rumpelnig 1702-ben 150 fl. fizetéssel kezdett.⁴⁸

Esterházy Pál herceg Schmidtbaur révén nyilván tudomást szerzett arról, hogy zenészének testvére a bécsi Hofkapellében gambajátékot is oktat. Bizonyára a családi kötelek miatt is fordult hozzá – valószínűleg 1704 vége táján –, hogy gondoskodjék a Kismartonban hosszan szolgáló bátyja félárván maradt fiának, Hans Georgnak viola da gamba játékra történő tanításáról. Az 1705. január 1-jén Kismartonban kelt szerződés szövege egyben előírta, hogy a nagybátyja a fiút, aki akkor kevéssel múlt hét éves, írás-olvasásra is taníttassa.⁴⁹ Kérdés azonban, hogy mennyit tanulhatott Hans

⁴⁶ Hárích János, *Esterházy zenetörténet* II, 93–98.

⁴⁷ Schmidtbaur hagyatékát értékben lényegesen meghaladta például az 1692-ben meghalt Stefan Jagschitz aranyműves hagyatéka, amely 1408 fl. 39 kr. összegű volt a tartozások levonása után. Lásd Harald Prickler, „Das Goldschmiedehandwerk im burgenländischen Raum bis ins 19. Jahrhundert”, in *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift Gerald Schlag*, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, WAB, Band 105) (Eisenstadt: Amt d. Bgl. Landesreg., 2001), 293.

⁴⁸ Harald Prickler, „Kleiner Beitrag zur Eistenstädter Musikgeschichte unter Paul Esterházy”, in *Burgenländische Heimatblätter* 30 (1968): 140.

⁴⁹ Hárích János, *Esterházy zenetörténet* II, 87–88: „welichen ehr nicht allein auf dem Viola di Campa instruieren sondern auch lesen undt schreiben lehrnen lassen [...] solle”; Ugyanez a kitétel szerepel az Esterházy által Johann Joseph Fux-szal 1707. június 1-jén Bécsben kötött szerződésben is, hogy „in literis” taníttassa az Esterházytól hozzá küldendő két kasztráltat. OSzK, Acta musicalia, Nr. 4035; Teljes szövegét közli: Hárích János, *Esterházy zenetörténet* III, 57–58; Ulrich Tank, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik...*, 59, 64–65.

Georg a nagybátyjánál. Johann Carl Schmidtbaur legkésőbb 1701-ben már nagyon beteg volt; később egy 1713 februárjában tanúk előtt tett rendelkezésben ő maga közölte, hogy évek óta ágyban fekvő szerencsétlen („miehe seliger bethlagerung”, „in disen seinen Gefährlich undt armselig[en] zue standt”), és ebben az állapotában a felesége ápolására szorul.⁵⁰ Mire jutott Hans Georg Schmidtbaur a gambajátékkal, nem tudni. 1705 utáni élete jelenleg ismeretlen.

Miközben Franz Schmidtbaur származása és családi viszonyai most már tisztázottak, valamint életútja is körvonalazódik, három évtizedes kismartoni tevékenységéről alig tudunk valamit. Erre vonatkozó udvari források nincsenek.⁵¹ Mindenesetre úgy tűnik, Esterházy elégedett lehetett vele. Hosszan tartó hűséges szolgálatára röviden utalt az 1705-ben Johann Carl Schmidtbaurral megkötött szerződésben („bis 30 Jahr lang treue dienst geleistet”), valamint ugyanerre hivatkozva engedte el 1707. december 29-én Franz Schmidtbaur időközben újra férhez ment özvegyének („in ansehung ihres Manns seiner Uns treu gelaisteten Diensten”) a kismartoni Meierhofban lévő kis ház („Heysl in Schloss Mayrhoff”) eladása után esedékes illetéket.⁵²

1678-as kinevezése szerint Schmidtbaurnak, ha Esterházy úgy kívánta, tanítania is kellett.⁵³ Tanítványairól azonban nem tudunk. Talán egyetlen ma ismert esemény lehetett tanítványokkal kapcsolatos. 1686. október 8-án az éppen Bécsben tartózkodó Esterházy levélben közbelépésre utasította a kismartoni várplébánost, aki távollét esetén az udvartartással kapcsolatos ügyekben – mint az Schmidtbaur 1678-as megbízásában is olvasható – Esterházyt képviselte. A beavatkozás azért vált szükségessé, mert – mint a nádor levelében olvasható – a „Gambista”, halállal fenyegette meg Ferdinand Nigrini hegedűst. Már Hárich Franz Schmidtbaurral azonosította a kakaskodó viola da gamba játékost, és a levél alapján arra következtetett, hogy a diszkantisták tanításán veszhetek össze, akiknek oktatásával – mi-ként ezt a levélben megerősítette – Esterházy kizárólag Nigrinit bízta meg.⁵⁴

Ahogy a tanulmány bevezetésében már szó esett róla, Sas Ágnes szerint Franz Schmidtbaurban kell látnunk „a herceg lehetséges – sőt valószínű – segítőtársát”, aki közreműködött a *Harmonia caelestis* kialakításában.⁵⁵ Sas megállapítása valóban jogosnak látszik, még akkor is, ha a *Harmonia caelestis* zenei diverzitása miatt több közreműködő feltételezhető. Az együttesvezetővé való kinevezéskor Esterházy előírta, hogy Schmidtbaur szorgalmasan komponáljon. Ennek ellenére a *regens*

⁵⁰ A forrást lásd a 21. lábjegyzetben. Lásd még a 37. lábjegyzetet.

⁵¹ Harald Dreó, „Die fürstlich Esterházsche Musikkapelle...”, 88 szerint Schmidtbaur orgonista-ként is működött: „Schmidtbauer wurde nicht als Kapellmeister, sondern als Organist und Chorleiter geführt.” Dreó az állítást forrással nem igazolta. A ma ismert források sehol sem nevezik Schmidtbaurt orgonistának.

⁵² Hárich János, *Esterházy zenei történet* II, 98.

⁵³ Hárich János, *Esterházy zenei történet* II, 90: „Scholares vero quos committimus ipsi instruendos diligenter docebit, ut per illos magis possit augere musica...”

⁵⁴ Hárich János, *Esterházy zenei történet* II, 86–87, 51.

⁵⁵ Sas Ágnes, *Esterházy Pál: Harmonia caelestis*, 15.

chori zeneszerzői aktivitásáról ma sajnos csak kottaletárak részben bizonytalan szórványadatai nyomán próbálhatunk valamiféle képet alkotni. Fennmaradt művei ezidáig nem ismertek.

Az Esterházyak legkorábbi kottajegyzéke a Mihály hercegnek, illetve utódjának, József Antalnak a halálát követően 1721 tavaszán és nyarán felvett leltár, amely a kismartoni kastélykápolna kórusán lévő egyházi műveket veszi számba. Ez négy alkotást említ Schmidtbaur névvel, amelyekből három megtalálható a kápolna kottatárának 1737-ben Gregor Josef Werner által készített jegyzékében is:

1721, *Ordentliche Beschreibung und Inventierung Fürst Esterhazyschen Gschloß Eysenstatt, und deren darinnen sich befindenten Mobilien und Farnussen, wie solche den 24. Martij und 7. Junij 1721 als nach den zeit[ichen] hindritto, Erst[lich] Way[and] Fürst Michael, und lest[lich] Fürst Joseph bey der hochseligsten gedächtnus befunden worden.*

Modetae... „No. 5. Modet [Motette] de ressurec[tione] Dni. à 7 A[utore] Schmidpauer”

Alma Redemptoris... „No. 12. à 6 Authoris Schmitbaur”

Regina coeli... „Nr. 12. à 6 A[utore] Schmidpauer”

Regina coeli... „Nr. 18. à 8 A[utore] Schmidpauer”⁵⁶

1737, *Catalogus rerum musicalium in choro Kismartoniensi existentium per Dominum Gregorium Werner Suae Celsitudinis Capellae Magistrum confectus. Anno 1737*

„Alma [redemptoris] à 4 voc: Schmitpaur (†)”

„Regina [coeli laetare] à 4. Auth[ore] Schmitpaur (†)”

„Regina à 4. de Eodem (†)”⁵⁷

A két leltárban megadott szólamszámok közötti eltérés nyilvánvalóan abból adódik, hogy 1721-ben a jegyzék készítője az összes ének- és hangszerszólamot számba vette, míg 1737-ban Werner csak az énekszólamokat adta meg. Noha úgy az 1721-es, mint az 1737-es leltárban egyik Schmidtbaur tételnél sem szerepel keresztnév, és a kottatárat Mihály herceg idején – valószínűleg 1715-ben – vásárlás révén nagymértékben bővítették,⁵⁸ ennek ellenére az adott kottatári környezet miatt

⁵⁶ Johann Harich [Hárich János], „Über das Schloß Esterhazy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Unbekannte Archivdokumente (Schluss)”, in *Burgenländische Heimatblätter* 34 (1972): 163, 165; Hárich János, „Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle...”, 15, 18; Harald Dreó, „Die fürstlich Esterházyische Musikkapelle...”, 88 szerint az *Alma Redemptoris* és az első *Regina coeli* hétszólamú. Dreó azonban, úgy tűnik, a Hárich által használttól talán eltérő forrásra hivatkozik. Harald Dreó, uott., 111, 31. jegyzet: *Protocollum Inventationis tempore incepti Tutoratus*, Esterházy Archiv, Eisenstadt, Prot-Nr. 6022.

⁵⁷ OSzK, Acta musicalia 4251; Hárich János, „Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle...”, 26; Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 49: „mindhárom kompozíció négyszólamú vegyeskarra, zenekari kísérettel.”

⁵⁸ Teljes terjedelmében közli: Hárich János, „Über das Schloß Esterhazy zu Eisenstadt...”, 162–166 és Hárich János, „Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle...”, 13–20. – A többségében 17. század közepére datálható, főként Bécsben aktív mesterek jelentős apparátust megkívánó, nyolc-, tízszólamú egyházi műveit felsoroló kottaanyagot úgy szokás értékelni, mint ami javarészt még Esterházy Pál idején állt össze, és az ő korszakának zenéjét reprezentálná. Valójában azonban az összeírt kották egy része (nagy része?) fia, Esterházy Mihály, vásárlásaként került Kismartonba. →

logikus a következtetés, hogy a kismartoni hercegi kórus zeneművei között a korábbi *regens chorin*ak, Franz Schmidtbaurnak a kompozícióit őrizték.

A Magyarországon sokfelé megfordult jezsuita szerzetes, Ignatius Müllner (1678–1750. augusztus 25., Sopron) hatalmas kottajegyzékében kismartoni zenészekről is szerepelnek művek. A felsorolásban megtalálhatók Pál herceg idejéből Schmidtbaurnak, Ignaz Prustman, Franz Rumpelnig valamint a későbbiekben az Esterházy-udvarban működő Wenceslaus (Wenzel) Zivillhoffer, Gregor Joseph Werner és Johann Novotny kompozíciói. Müllner mindössze egy Schmidtbaurnal rendelkezik: *Ave Regina* „A 4. Vo. 2. VV 3 Tromb 4 Rip. Org. Viol. Schmidtbaurn”.⁵⁹ Ez az *Ave Regina* – akárcsak Prustman és Rumpelnig kompozíciói – Müllner kottáinak 1711 körül összeírt törzsanyagába tartozott.⁶⁰ Mivel a jezsuita atya 1703-ban egy évet a soproni rendházban töltött,⁶¹ feltehető, hogy

Mihály herceg 1716. február 5-én adott utasítást, hogy Wenceslaus (Wenzel) Zivillhoffer *Cappel Majster*nek fizessenek ki komoly összeget, 100 forintot, különféle – „egyedül Isten dicsőségére” szolgáló – kották megvásárlásáért. Az irat alján található megjegyzés szerint a kottákat a kastélykápolna könyvébe vezessék be. Ezt az anyagot – nyilván a korábbiakkal együtt – leltározták 1721-ben. Vö. OSzK, Acta musicalia, Nr. 3953. Az 1716-os utasítás főszövegét, Zivillhoffer nyugtája nélkül közli némileg hibás olvasattal: Hárich János, *Esterházy zenetörténet* VI, 52–53.

⁵⁹ Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, F. 31, (ceruzás számozás szerinti) 34, nr. 16. A forrást tárgyalja Rennerné Várhidi Klára, „Buda zenei élete a XVIII. században jezsuita források tükrében I”, in *Zenetudományi Dolgozatok 1988*, szerk. Felföldi László, Lázár Katalin (Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 1988), 115–119. és Szacsvai Kim Katalin, „Das Noteninventar des Jesuitenpaters Ignatio Müllner. Ein Musikalienkatalog aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts”, in *Oberschwäbische Klostermusik im europäischen Kontext. Alexander Sumski zum 70. Geburtstag*, hrsg. v. Ulrich Siegele (Frankfurt a. M.: Peter Lang, 2004), 43–66.

⁶⁰ A leltár első oldalán Müllnernek a gyűjteménye sorsára vonatkozó rendelkezése olvasható, alatta az 1711-es dátum szerepel. Müllner valószínűleg akkortájt rövid idő alatt leltározta a gyűjteményét. Ezt bizonyítja a jegyzék nagyobbik részét jellemző egységes íráskép és a megegyező szürkés tintaszín. Müllner a katalógus élete végéig gondozta: kiegészítette az újabb szerzeményekkel, kihúzott olyanokat, amelyek elkerültek tőle, javította a téves címeket vagy szerzőneveket. Az első lap rektóján lévő, az összeírás első fázisában készült névjegyzékben („Nomina Authorum hoc libro contentorum”) jól különválnak az 1711-ben meglévő törzsanyagba tartozók neve (köztük Schmidtbaurn, Prustman és Rumpelnig) azokétól, akiktől később jutottak művek Müllnerhez. Ezt mutatja az előbbieket esetében az írás és a tinta már említett egységessége, de az is, hogy a nevek az adott betűknél az abc-rendnek megfelelően besorolva szerepelnek a névjegyzékben. A későbbieknek (például Hasse, Vivaldi, Biechteler, illetve a későbbi Esterházy-zenészek közül Zivillhoffer, Werner és Novotni és még néhány továbbiak) a neve utólag, némileg más színű tintával írva, idővel már megváltozott kézírással bejegyezve került a névjegyzékbe. Ha nem volt hely, akkor a sorok közé beszúrva vagy a margóra vezetve. Müllner jegyzéke említ még egy bizonyos Hörger nevű zeneszerzőt is. Ennek a kismartoni Johann Georg Hörgerrel való azonosíthatóságát kizárja a név előtt olvasható, Hörger egyházi személyként meghatározó R. D. (*reverendus dominus*) rövidítés. A Schmidtbaurn esküvőjén is tanúskodó kismartoni orgonista, Johann Georg Hörger ugyanis nős és családos volt.

⁶¹ Müllner 1711 előtti tartózkodási helyei: 1701 – Leoben, Graztól északnyugatra; 1702 – Wiener Neustadt; 1703 – Sopron; 1704–1707: Bécs; 1708 – Judenburg, Graztól északnyugatra, Leoben közelében; 1710–1711 – Leoben; lásd Rennerné Várhidi Klára, „Buda zenei élete...”, 116, 50. jegyzet; Szacsvai Kim Katalin, „A jezsuita központok zenei élete a 18. századi Magyarországon”, in *Zenetudományi Dolgozatok 2006–2007*, szerk. Sz. Farkas Márta (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2007), 51.

ott, vagy pedig a Sopronhoz közeli Kismartonban juthatott Schmidtbaur, Prustman és Rumpelnig darabjaihoz. Müllner a leltárban többnyire nem említett keresztneveket, és emiatt ezúttal is csak feltételezhető – elsősorban is a gyűjteményben Schmidtbaurral együtt felbukkanó más Esterházy-zenészek miatt –, hogy az *Ave regina* Franz Schmidtbaur szerzeménye lehetett.

Végezetül röviden még megemlítenéd néhány téves attribúció. A Salzburghoz közeli Michaelbeuern benedekrendi kolostor priorjának, Edmund Senmillnernek 1714-ben bekövetkezett halála után felvett kottainventáriumában felbukkan Schmidtbaur szerzőnévvel két kompozíció: A misék között „Missa S. Joan: Baptistae. Seg^{re} J. Schmidtpauer” és a vesperások között „Beatus vir a 9 Sig^{re} Schmidtpauer”.⁶² Mivel az első esetben *J* betű rövidíti a zeneszerző keresztnevét, és ez a mise Keresztelő Szent Jánoshoz szól, így a szerzemény valószínűleg a komponista névadó szentjének tiszteletére készült, vagyis a zeneszerző keresztneve Johannes lehetett. A fenti „Missa S. Joan: Baptistae” tehát nem a kismartoni Franz Schmidtbaurnak, hanem egy Johannes Schmidtpaur/Schmidtbauer nevűnek az alkotása, esetleg talán Franz testvérének, Johann Carl Schmidtbaurnak tulajdonítható.⁶³ Feltehetőleg a másik Schmidtpaur-kompozíció is ugyanannak a zenésznek a munkája lehetett.

Korábban felmerült, hogy néhány további Schmidtbaur névvel jelölt zenemű, amelyek Göttweigben,⁶⁴ illetve Wilheringben található, Franz Schmidtbaurnak szerzeményei lennének. Sas Ágnes kategorikus véleménye szerint azonban a „csak vezetőknél ellátott, 1740–1745 és 1759–1820 között másolt, illetve előadott [...] művek túl későiek ahhoz, hogy az 1701-ben elhunyt kismartoni Schmidtbauer kompozíciójának tarthatnánk őket.”⁶⁵

Hárich kezdetben úgy vélte, hogy Schmidtbaur „szerzeményei közül csak két kis mise (G- és D-dúr) maradt fenn a hercegi kóttárban”, idővel azonban revideálta kijelentését, és a miséket már Joseph Aloys Schmidtbauernek (1718–1809) tulajdonította.⁶⁶ Harald Dreó a kottatár 1858-ban készült jegyzékére hivatkozva ugyan Franz Schmidtbauer névvel említette a két misét (Inv. Nr. 1390 és 1391), de ő is későbbi szerző alkotásának tartotta.⁶⁷

⁶² Hellmut Federhofer, „Zur Musikpflege im Benediktinerstift Michaelbeuren (Salzburg)”, in *Festschrift Karl Gustav Fellerer zum 60. Geburtstag*, hrsg. v. Heinrich Hüsch (Regensburg: Bosse Verlag, 1962), 109, 116. Röviden hivatkozik, mint Franz Schmidtbaur szerzeményeire Szacsvai Kim, „Das Noteninventar...”, 64.

⁶³ A szakirodalom nem tud az ő esetében zeneszerzői tevékenységről.

⁶⁴ Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 49: „6 antifonát, 6 Ave Reginát, 1 offertoriumot, 7 Regina Coelit és egy misét (Missa Neonati Coeli Pricipis) őriz tőle.”

⁶⁵ Sas Ágnes, *Esterházy Pál: Harmonia caelestis*, 15.

⁶⁶ Hárich János, „Az Esterházy-zenekar első karmestere”, 26. Hárich János, *Esterházy zenetörténet* II, 50.

⁶⁷ Harald Dreó, „Die fürstlich Esterházyische Musikkapelle...”, 111, 32. jegyzet.

PETER KIRÁLY

Angaben zu Leben und Wirkung von Franz Schmidtbauer,
Leiter des Hofmusikensembles von Paul Esterházy

Die Studie skizziert anhand der heute erreichbaren veröffentlichten und unveröffentlichten Quellen Leben und Wirkung von Franz Schmidtbauer, der in den Jahren 1678–1701 das Hofmusikensemble des Grafen (ab 1687 Fürsten) Paul Esterházy in Kismarton/Eisenstadt leitete. Mit Hilfe von vorher nicht bekannten Kirchenmatrikeleinträgen gelangt es, die bisher unklare Herkunft, Geburtsdatum und Geburtsort Schmidtbaurs zu klären. Die frühere Mitteilung von Johann Hárich, wonach Franz Schmidtbauer „aus einer in Wien bekannten Musiker Familie stammte“ und in Salzburg geboren sein sollte, entbehrt jede Grundlage. Schmidtbauer ist am 19. Sept. 1652 in Obernzell an der Donau bei Passau geboren. Sein Vater war Organist, Schulmeister des Städtchen und übte später dieselbe Funktionen in Kirchberg am Wagram aus. Die Studie klärt nebenbei noch Geburtsdaten und Geburtsort der beiden Musiker-Brüder von Schmidtbauer auf: Ferdinand Schmidtbauer, der 1686 als Hofmusiker 28-jährig in Eisenstadt starb, wurde am 16. Jan. 1658 in Kirchberg geboren; und Johann Carl Schmidtbauer, der zwischen 1682 und 1711 als *Gambist, Violinist, Instrumentist* und *Organist* in der Wiener Hofkapelle wirkte, wurde am 8. Febr. 1662 ebenfalls in Kirchberg geboren. Des Weiteren lässt sich auch das Geburtsdatum von Franz Anton Schmidtbauer, Sohn des Letzteren und Gambist der Wiener Hofkapelle zwischen 1707 und 1737, präzisieren: Er kam am 19. Juli 1689 in Wien zur Welt.